

La Maternitat d'Elna / La Catalunya Nord del 12 al 14 d'octubre

Divendres, 12 d'octubre: Lleida, Castelló d'Empúries - Portbou (340 km)

Sortida de Lleida a les 7 del matí per anar fins a Castelló d'Empúries. Parada en ruta per esmorzar (inclòs amb el preu del viatge).

Arribada al municipi de **Castelló d'Empúries**, autèntica capital medieval de l'Empordà durant els segles de més esplendor polític d'aquest comtat. Farem una visita guiada i veurem: la catedral, la plaça de Jaume I (també coneguda com la plaça del Gra), l'antiga presó, l'antiga universitat (seu del convent de Santa Clara amb el claustre i la capella d'estil barroc del s. XVII), el Palau dels Comtes (actualment seu de l'Ajuntament), el convent de Sant Domènec, les muralles, els carrers del call jueu i l'antiga farinera.

Dinar i sortida direcció a **Portbou**, poble fronterer que va suposar la via de sortida de molts republicans al final de la Guerra Civil, i uns mesos més tard també va ser una de les principals vies d'entrada de jueus i de resistents antifeixistes que fugien de l'horror nazi. Visitarem el **monument "Passatges"** de l'artista israelià Dani Karavan, **dedicat a** la memòria del filòsof alemany **Walter Benjamin**.

Reprendrem el viatge per arribar-nos fins a Figueres on soparem i ens allotjarem les dues nits.

Dissabte, 13 d'octubre: Figueres, La Jonquera, Argelers, Perpinyà, Figueres (140 km)

Esmorzar i sortida direcció **La Jonquera** on visitarem el MUME (Museu Memorial de l'Exili). La visita guiada s'inicia fent referència a la dimensió universal del fenomen de l'exili per després abordar l'exili de 1939 amb motiu de la Guerra Civil Espanyola. La veu dels testimonis, les seves trajectòries personals i les seves vivències ens faran prendre consciència de la importància d'aquells fets i els paral·lelismes amb situacions contemporànies.

Després continuarem el nostre viatge direcció a la platja d'**Argelers**. Aquí estava emplaçat un dels camps de concentració francesos on milers d'exiliats van ser tancats rere filferrades i visqueren en condicions deplorables.

Dinar i viatge direcció a **Elna**, que és on es van amagar les urnes i on es van imprimir part de les paperetes del referèndum de l'1 d'octubre de 2017, però nosaltres el que farem és visitar la històrica **Maternitat d'Elna**.

A continuació ens desplaçarem fins a **Perpinyà** per veure aquest municipi i on gaudireu de temps lliure. Tornada a Figueres i allotjament.

Diumenge, 14 d'octubre: Figueres, La Vajol, Lleida (320 km)

Esmorzar i sortida cap a **La Vajol**, petit municipi transfronterer que va veure alterada la seva tranquil·litat a partir del 1937, atès que el President del Govern de la República, Juan Negrín, va trobar-hi un indret ideal per guardar el tresor de la República en cas de perdre la guerra. Posteriorment alguns membres del govern es van instal·lar a la propera masia de Can Barris.

A més també es coneguda perquè centenars d'exiliats van passar pel municipi direcció a Coll de Lli. Té un monument en memòria del President Companys, que va estar instal·lat al poble veí d'Agullana.

Dinar i tornada cap a Lleida.

Reserva de places: a partir del 24 d'abril (màxim 4 places per correu o trucada)

Per correu electrònic a excursionisme@ateneulleida.cat (sempre confirmem la reserva).

Per telèfon, al 682 621 792, de 16 a 18 h.

Pagament: quan rebreu la confirmació de la vostra inscripció haureu de fer un abonament parcial de 200 € màxim el 29 de maig.

Aquest itinerari és aproximat. Pot variar en funció dels horaris de les visites programades o per motius aliens a la nostra voluntat.

** La informació que us facilitem sobre la Maternitat d'Elna i els testimonis que mencionem els hem obtingut de la revista Sàpiens.*

Entre 1939 i 1944, la suïssa Elisabeth Eidenbenz va salvar la vida a 597 nens, fills de dones embarassades que malvivien en condicions penoses en els camps de refugiats republicans de Sant Cebrià de Rosselló, Argelers i Ribesaltes. La Maternitat d'Elna representa un dels capítols més dramàtics, tendres i desconeguts de la postguerra.

Una onada d'exiliats pressionava la frontera francesa. Era el gener del 1939 i els vençuts de la guerra civil s'escolaven per cada pas de muntanya, per cada entrada de camins, per la carretera... Hi havia tanta gent fugint, que semblava que Catalunya quedaria buida. En tres setmanes escasses, un total de 465.000 persones van creuar el pas fronterer. El 31 de gener, els ministres Sarraut i Rucart del gabinet francès, després d'un viatge llampec a la zona, idearen una solució per a engolir aquella marea humana. Els campes de refugiats d'Argelers i Sant Cebrià de Rosselló van ser els primers grans contenidors d'aquest flux migratori, el més gran de la història del nostre país. Però les condicions dels camps eren deplorables. Per a molts refugiats, l'ingrés fou l'inici d'un altre malson. La fam, la set, el fred i el menyspreu de les autoritats franceses varen marcar com ferro roent la resta de les seves vides. En aquell context, les dones embarassades tenien moltes dificultats per a dur els seus fills al món i que aquests sobrevisquessin. L'Hospital de Sant Lluís de Perpinyà estava saturat i l'administració prioritza els ferits i malalts per davant de les parteres. En conseqüència, les dones prenyades eren conduïdes als estables de les Hares, al costat de l'estació perpinyanesa. Allà, amb total manca de garanties sanitàries, enmig dels fems i la palla, naixien els nadons. I seguidament, mare i fill eren tornats al camp de concentració sense establir cap protocol de postpart que assegurés uns mínims de supervivència dels nounats. No és estrany, doncs, que l'índex de mortaldat infantil superés l'escruixidora xifra del 95%.

Mercè Domènech, natural de Figueres, sobrevisqué a l'internament d'Argelers. El seu testimoni ens recorda un cas que la va colpir especialment: "hi havia una mare que no tenia llet i el nen plorava dia i nit de gana. Quan es rendia de tant de plorar s'adormia i ella l'escalfava amb el cos. Les mantes que tenien sovint estaven xopes de la pluja d'aquells dies tan dolents de febrer. Quan sortia el sol, l'enterrava a l'arena fins deixar-li només el caparró; la sorra li feia de manta. Però al cap d'uns dies, el nadó es va morir de fred i de gana." **PARIR AMB DIGNITAT** La Mercè es va conjurar perquè el seu fill no nasqués en aquell infern, i el desig es va fer realitat. "Després d'unes setmanes, al barracot d'infermeria del camp, vaig trobar l'Elisabeth Eidenbenz, o més ben dit, ella em va trobar a mi. Va proposar-me de parir en una maternitat que ella regentava, situada a Elna, allà mateix al Rosselló. El dia que va néixer el meu fill a la sala de parts de la Maternitat, no vaig poder reprimir les llàgrimes. Tothom es pensava que plorava d'emoció, però només jo sabia que plorava pel nen enterrat a la sorra de la platja d'Argelers".

Però, què era la Maternitat? I qui era Elisabeth Eidenbenz? Activista d'una associació d'ajuda humanitària suïssa, Eidenbenz ja tenia un historial de voluntariat en la guerra civil i coneixia de prop els precedents del drama dels exiliats. Com ells, el 1939 va passar a l'Estat francès immersa en l'èxode i va ser espectadora de primera fila d'aquella improvisació governamental, a mig camí entre la ineficàcia i el cinisme polític.

Per a compensar la passivitat de l'ajuda social francesa vers els refugiats, va impulsar des de l'Associació d'Ajuda Suïssa als Nens Víctimes de la Guerra la creació d'una maternitat a fi d'assistir les dones embarassades recloses als camps de concentració. Per la seva condició de dona, i sensibilitzada pels patiments de les seves congèneres, creia que les exiliades mereixien parir amb dignitat i que calia garantir la supervivència dels nounats.

No obstant això, l'esclat de la Segona Guerra Mundial va alterar ràpidament els plans de l'Associació, i va desplaçar la majoria dels seus voluntaris més al nord. Al mes de setembre, l'Elisabeth, amb un reduït nombre d'infermeres, es va quedar a la Catalunya del Nord com a única responsable per a materialitzar la idea. I amb el personal mínim va començar a buscar la casa adient. De fet, ja la tenia al cap des de feia dies. Quan anava al mercat veia sempre un palauet rural del segle XIX situat a la

vora de la carretera de Perpinyà. Semblava deshabitada, però estava prou ben conservada. Es trobava isolat enmig dels camps de conreu, envoltat d'arbres fruiters, just a l'entrada del **terme d'Elna**, un municipi situat a uns 15 km de Perpinyà, molt a prop, doncs, dels camps d'Argelers, Sant Cebrià i Ribesaltes.

Vist de més a prop, el **castell d'en Bardou** (de la família del creador de la fàbrica del paper de fumar), que era com s'anomenava aleshores, estava bastant malmès. Les seves tres plantes s'havien esfondrat i la teulada esbotzada deixava passar la pluja fins al primer pis. Amb tot, la proximitat dels camps dels exiliats jugava al seu favor. L'Elisabeth va consultar a Zuric si hi havia recursos econòmics suficients per a rehabilitar la casa. I afortunadament, la central de l'Associació d'Ajuda va aconseguir reunir trenta mil francs suïssos (una xifra aleshores més que considerable). A corre-cuita, s'iniciaren els treballs per a reparar la teulada i habilitar les tres plantes.

Paral·lelament, Eidenbenz també establí uns acords amb els responsables dels camps a fi d'instal·lar uns barracots per a allotjar les futures mares unes setmanes abans d'ingressar a la Maternitat. En aquests barracots s'intentava compensar la carència alimentària de les dones amb aliments provinents directament de Suïssa, i mitjançant personal de l'Associació es portava un control mèdic i sanitari de les darreres setmanes de gestació.

Un cop acabades les obres de rehabilitació de la casa, el desembre del 1939 entraven les primers vuit dones embarassades provinents de barracots d'Argelers i Sant Cebrià. La Remei Oliva, de Badalona, una d'aquelles vuit mares, descriu així el moment: "Tan bon punt vam arribar, encara que era de nit, ens vam adonar que la Maternitat d'Elna era una casa senyorial. Al peu de l'escala ens va rebre la seva directora, la senyoreta Elisabeth, amb una cordialitat i afecte que em va arribar al cor. Veníem de passar moltes penúries i tractes vexatoris en els camps i qualsevol tracte amable ens semblava una cosa especial". Un cop dins la casa, les dones es van quedar impressionades: "Hi havia un rebedor immens amb quatre grans taules i bancs, però el que més ens va cridar l'atenció va ser una gran xemeneia amb un bon foc que presidia la sala contigua a l'entrada. Veníem mortes de fred del camp, i feia tant de temps que no ens escalfàvem d'aquella manera... Semblava que fóssim en un altre món. Jo pensava en el meu home i en els meus pares, patint el fred dels barracots de Sant Cebrià en aquell desembre tan rigorós".

La casa tenia dos pisos més i un soterrani, amb una cuina de grans dimensions i un muntacàrregues que arribava fins al menjador de la planta baixa. En el primer pis havien habilitat una sala que es feia servir per als parts i una altra al costat per a deixar-hi els bressols.

"Les mares anàvem repartides en quatre habitacions àmplies de la segona planta —comenta la Remei—, que l'Elisabeth havia batejat amb els noms de Barcelona, València, Madrid i Bilbao. A cada habitació hi havia entre sis llits i deu, amb els llençols nets i planxats, un coixí... en tota la casa es respirava un ambient de serenitat i seguretat". Amb tot, els testimonis coincideixen a remarcar que no hi havia luxes: les cadires i els bancs eren simples; els llits, plegables; les taules tant servien per a menjar, com per a planxar, com per a plegar la roba, com per a canviar els bolquers als nadons, etc.

Però era un lloc agradable, tranquil i digne. "No podia imaginar cap altre lloc millor per a portar el meu fill al món", remata la Remei. El 7 de desembre del 1939, naixia Josep Molina, el primer dels 597 nadons que veieren la llum a la Maternitat. Les mares ingressaven quatre setmanes abans del part i tornaven al camp quatre setmanes després. A vegades, segons si quedaven places buides, les estades s'allargaven, sobretot a l'hivern. També s'hi aixoplugaven nens més grans, els fills de les dones embarassades que eren amb elles. Durant el part i la recuperació de la mare, aquests infants es refeien físicament dels estralls soferts. El funcionament intern del centre era senzill.

Les mateixes mares, segons el seu estat físic, s'encarregaven de les feines domèstiques de la casa, i per a les tasques sanitàries hi havia tres infermeres voluntàries de nacionalitat suïssa, amb preparació pedagògica i sanitària, una llevadora externa i un metge eventual per a casos d'urgència. A més, la logística i el manteniment de la Maternitat estaven assegurats pel subministrament setmanal de queviures i material, portat des de Suïssa amb camions de l'organització, que aprofitava els corredors sanitaris oberts per la Creu Roja Internacional dins el context de la Segona Guerra Mundial.

UN OASI DE PAU

Elisabeth Eidenbenz era l'autèntica alma mater de la Maternitat; feia una mica de tot: supervisava les gestions més complicades (com era el fràgil equilibri que garantia la col·laboració dels gendarmes dels camps), elaborava els menús per a les mares amb el criteri dietètic adequat per a cada cas, portava el control del personal, les tasques administratives del registre civil o, fins i tot, conduïa a mitjanit la seva destarotada camioneta Rocinante per a recollir la llevadora quan calia arribar a temps per un part inesperat.

Tot era important per a Eidenbenz, i tot passava per les seves mans. Els anys 1940 i 1941 van ser els de màxima activitat, amb una mitjana de vint naixements al mes. La Maternitat d'Elna funcionava a ple rendiment portant vides noves al món malgrat que fora de les seves parets Europa estava immersa en una guerra sense treva. Com defineix molt bé la mateixa Elisabeth, "la Maternitat era una illa de pau enmig d'un oceà de destrucció...".

I així era, Elisabeth Eidenbenz sabia crear l'ambient positiu malgrat les històries dissortades que cada mare portava al damunt. Ella creia que el suport moral era importantíssim perquè aquelles dones superessin els seus neguits.

A les acaballes de l'any 1941, l'Associació d'Ajuda Suïssa als Nens que patrocinava la Maternitat, veient les limitacions dels seus recursos financers, va acceptar l'ofertament de la Creu Roja Suïssa per a fusionar-se dins aquest organisme. Essent una branca de la Creu Roja podien beneficiar-se de la seva projecció internacional i la seva estructura més sòlida, avantatges a tenir en compte en aquell context europeu de guerra. El nou acord va entrar en vigor el gener del 1942, assumint tots els voluntaris de l'antiga associació, entre ells també l'Elisabeth, els preceptes de neutralitat (i exempció de pensament polític i religiós), en totes les accions d'ajuda humanitària que endeguessin, tal com s'estableix en els estatuts de la Creu Roja Internacional. A partir d'aquest moment, la Maternitat Suïssa d'Elna va passar a denominar-se Maternitat de la Creu Roja Suïssa. Però a la pràctica, la Maternitat amb l'Elisabeth Eidenbenz al front va continuar endavant fins a la Pasqua del 1944, quan els alemanys van clausurar el servei. Per aquelles dates, el malson nazi ja començava el seu declivi, tot i que aleshores ningú no sabia encara que el Führer tenia els dies comptats. De llavors ençà, durant seixanta anys, la història de la Maternitat d'Elna i de la seva directora ha estat inexplicablement oblidada al nostre país. La senyora Elisabeth Eidenbenz va morir a l'edat de 97 anys el 23 de maig de 2011 a Suïssa, a la ciutat de Zuric. Pocs anys abans de morir va declarar en una entrevista que els anys de la Maternitat d'Elna van ser l'etapa més important de la seva vida. Com diu Sergi Barba, un d'aquells nens catalans nascut a la maternitat, "a la Maternitat d'Elna la meua mare va donar-me la vida i l'Elisabeth Eidenbenz, la confiança en el gènere humà".

LA BIOGRAFIA D'ELISABETH EIDENBENZ

Nascuda a Zuric l'any 1913, filla d'un pastor protestant, Elisabeth Eidenbenz, va formar part dels moviments socials suïssos relacionats amb el Servei Civil Internacional (SCI).

Així, quan tenia vint-i-quatre anys, i ja era mestra, va formar part d'un cos de voluntaris de la filial de l'SCI Ajuda Suïssa als Nens de la Guerra Civil, desplaçats a l'Estat espanyol el 1937 per a portar a terme tasques d'ajuda humanitària. Juntament amb altres companys de l'Associació, va organitzar uns menjadors socials per a nens a València i a Madrid, i un servei d'evacuació infantil entre aquestes dues ciutats. L'any 1939 va quedar immersa dins l'onada d'exiliats que fugien cap a França. Enmig de la misèria de l'exili, va fundar la Maternitat Suïssa d'Elna. La seva finalitat era ajudar les embarassades, en molt bona part exiliades catalanes que provenien dels camps de refugiats d'Argelers i Sant Cebrià.

Anys de voluntariat. La Maternitat d'Elna, de la qual era directora, va funcionar interromptament des del desembre del 1939 fins a l'abril del 1944 (data en què fou clausurada pels alemanys) i va salvar 597 nadons. A partir del tancament, Eidenbenz va continuar treballant com a voluntària en les colònies infantils al nord de França. Un cop acabada la Segona Guerra Mundial, el 1946, es va establir a Viena com a responsable d'uns menjadors per a la mainada amb l'ajuda de l'Església evangèlica suïssa.

La crònica i els homenatges. El 1975 es va retirar a Rekawinkel (Àustria). Des de llavors, va publicar diversos escrits sobre la seva activitat com a voluntària, destacant el llibre *Bandera tricolor & Creu suïssa*, en què explica les vivències a la guerra civil i a la Maternitat d'Elna. El novembre del 1980 fou condecorada per Israel per la seva ajuda als jueus en la II Guerra Mundial, i el març del 2002 França li atorgà la medalla dels Justos de Nacions.

PAU CASALS i la Maternitat d'Elna: MÚSIC I FILÀNTROP

Quan parlem de Pau Casals, la immensa majoria de la gent només en coneix el seu vessant de músic. Són menys conegudes les seves accions individuals a favor de la seva gent en els moments més difícils de la guerra civil. Ell va haver d'exiliar-se a l'Estat francès, com tants d'altres. Deia que l'exili era un preu molt alt per tota aquella desfeta, però que encara hi havia gent que hi perdia molt més. Eren els que estaven confinats als camps de concentració.

La revista Sàpiens va recuperar una prova més del compromís de Casals: una carta manuscrita inèdita que confirma el testimoni d'Elisabeth Eidenbenz i que explica que el músic del Vendrell enviava diners a les mares que parien a la Maternitat d'Elna. Al document Casals expressa la seva voluntat d'ajudar les exiliades catalanes, i també l'agraïment a la tasca d'Eidenbenz. La discreció del seu acte fins fa menys de 10 anys l'honora encara més.

